

Consecutio temporum ja suomen kieli

Koska olen äskettäin laatinut kirjoituksen tempusten käytöstä epäsuorassa esitystavassa¹, saanen viitata siihen ja lainata tähän siitä kohdan, joka sisältää suorittamani selvittelyn päätulokset. Seuraava sitaatti tarkoittaa sellaista epäsuoraa esitystapaa, jonka johtolause — tai vastaava ilmaus — tarkoittaa mennyttä tekemistä; johtolauseen predikaattina on silloin tavallisesti joko imperfekti tai pluskvamperfekti: »Sanotunlaisen epäsuoran esitystavan tempukset eivät suomen kielessä määräydy aina saman yksinkertaisen periaatteen mukaan, vaan on olemassa kaksi keskenään kilpailevaa periaatetta: 1) suoran esitystavan tempukset voivat epäsuoraan esitystapaan siirryttäessä muuttua latinan consecutio temporum tapaisten sääntöjen mukaan toiseksi: preesens imperfektiksi (tulevaa tekemistä ilmaiseva preesens myös konditionaalinen preesensiksi), liitto-

preesens liittoimperfektiksi (joskus konditionaalinen liittopreesensiksi) sekä perfekti ja imperfekti pluskvamperfektiksi; 2) epäsuorassa esitystavassa voidaan myös käyttää suoran esitystavan tempuksia muuttamattomina. Näiden kahden periaatteen välinen suhde ei ole sellainen, että niistä jompikumpi voitaisiin ilman muuta asettaa hyvän kielenkäytön ohjeeksi ja toinen katsoa kaikkialla hylättäväksi tai kartettavaksi, vaan asiaa on arvosteltava ensi sijassa tyylikysymyksenä. Korkeammassa tyyllilajeissa seurataan enimmäkseen ensiksi mainittua, consecutio temporum -periaatetta, ja sitä olisikin syytä yleensä noudattaa juhlatyyliissä ja arvokkaassa asiatyylissä. Kuitenkin voidaan tällaisessakin tyyliissä käyttää suoran esitystavan tempusta muuttamattomana varsinkin silloin, kun tämä tempus on luonnollinen kertojankin näkökulmasta, ja muulloinkin

¹ »Epäsuoran esitystavan tempuksista», Suomalainen Suomi 1954 ss. 100—106.

selvyyden vaatiessa. Puhekielessä taas on tavallisinta suoran esitystavan tempusten käyttäminen muuttamattomina ja tällainen menettely on yleistä myös puhekieltä lähellä olevissa tyyllilajeissa, kuten arkityylissä ja useasti kaunokirjallisessakin tyyllissä. Näissä tyyllilajeissa ei kuitenkaan yleensä käytetä johdonmukaisesti suoran esitystavan tempuksia, vaan tavallisesti niiden rinnalla esiintyy myös consecutio temporum -periaatteen mukaisia muotoja. Viimeksi mainittuja onkin syytä tyyllilajista riippumatta käyttää aina silloin, kun siitä on selvyydelle etua. Selvyys ja ymmärrettävyys on tässä kysymyksessä muutenkin asetettava muiden näkökohdientien yläpuolelle. Nämä ominaisuudet ovat yleensäkin hyvän kielenkäytön tärkeimpiä tuntomerkkejä.»

Edellisen mukaisesti riippuu merenkulkuneuvos Virangon esimerkkienkin tempusten käytön arvostelu useimmissa tapauksissa siitä, mitä tyyllilajia kunkin esimerkin katsotaan edustavan. Laki- ja virkacielessä on consecutio temporum -periaatteen noudattaminen — mainituin varauksin — suositeltavaa, kun taas esim. sanomalehtien uutisteksteissä ja reportaaseissa lienee hyväksyttävä toisenlainenkin, arkityylin mukainen tempusten käyttö. Näin ollen voitaneen osa kirjoittajan aikamuotovirheiksi leimaamista esimerkeistä katsoa tempusten osalta hyväksyttäviksi, vaikka toisaalta myös useimmat hänen korjausehdotuksistaan ovat hyvää kieltä. Eräiden esimerkkien arvostelu taas edellyttäisi laajemman tekstiyhteyden tuntemista.

Muutamia esimerkkejä on syytä erikseen kosketella. Virke »Hän ehdotti, että kysymys siirrettäisiin seuraavaan kokoukseen» sisältää alistetun tahtomuslauseen, jossa konditionaali on aivan paikallaan (vrt. *Mor-*

sian tahto, että pidettäisiin hiljaiset häät. Setälä, Suomen kielen lauseoppi § 105, 2, g). Sanontaa »Hän ehdotti, että kysymys siirrettiin — — —», jonka Viranko katsoo oikeaksi, en pidä lainkaan mahdollisena.

»— — — virallinen syyttäjä katsoi aluksen päällikön laiminlyöneen huolehtia siitä, että lastiruuman luukku olisi turvattu suojalaitteella.» Konditionaali on tässä mielestäni oikea, koska päällikkö oli laiminlyönyt huolehtimisen, ts. ei ollut huolehtinut asiasta; tämän laiminlyönnin takia luukku kai oli todellisuudessa jäänytkin turvaamatta.

Consecutio temporumista puhuttaessa on syytä muistaa, että tämä ilmiö latinan kieliopissa kuuluu ainoastaan oratio obliquaan ja muihin ns. sisäisesti alistettuihin sivulauseisiin, s.o. sellaisiin, jotka ilmaisevat alistavan lauseen subjektin ajatusta. Niinpä esimerkissä »Karlskronan radio sai yhteyden kahden englantilaisen ja yhden suomalaisen aluksen kanssa, jotka ovat Kotka-aluksen läheisyydessä» ei ole kysymys consecutio temporumista tai sen puuttumisesta. Relatiivilauseen tempus ei siinä ole millään tavoin riippuvainen alistavan lauseen tempuksesta; preesens siis tarkoittaa — kuten Viranko mainitseekin — että alukset olivat siellä vielä kirjoitushetkellä.

Milloin suorassa esitystavassa on futuurinen, tulevaa tekemistä tarkoittava ilmaus, käytetään sen vastineena epäsuorassa esitystavassa usein kond. preesensia (esim. Waltari, *Sinuhe egyptiläinen*, 1945, s. 150: »— — — *vannoi kuoriaisen nimeen, ettei ikänä enää nousisi jalallaan laivan kannelle*»). Tällainen kond. preesensin käyttö on mielestäni hyväksyttävä, koska se on kovin yleistä eikä sitä aina voida korvata muilla muodoilla (tätä kantaa olen

laajemmin perustellut mainitussa kirjoituksessani). Virangon »eräästä arvokkaasta muistelmateoksesta» poimimien esimerkkien kond. preesensit näyttävät suurimmaksi osaksi olevan juuri suoran esitystavan futuurisen ilmauksen vastineita. Nämä tapaukset ovat siksi mielenkiintoisia, että on syytä yksitellen käsitellä näitä esimerkkejä.

»Saksan kansallis-sosialistinen liike ennakoi pyrkimystä, joka pian saisi ulkopoliittista kantavuutta.» Luontevimmalta tuntuisi liittoimperfekti »oli saava». Virangon ehdottama »sai» antaisi hieman erilaisen merkitysvaihteen.

»Oli ilmeistä, että tässä toimessa joutuisin suurten ja vaikeiden tehtävien eteen.» Edellä mainitusta syystä on kond. prees. mielestäni tässä moitteeton. Voitaisiin myös kirjoittaa »tulisin joutumaan».

»Ja kuitenkin koko maan olemassaolo riippui siitä, että Suomen kansa oivaltaisi puolustusvoimain olevan — — —.» Mikäli tarkoitetaan, kuten näyttää, ettei ollut varmaa, oivalsiko tai tuliko Suomen kanssa oivaltamaan asian, on kond. preesens nähdäkseni paikallaan. Virangon ehdottama ind. imperfekti esittäisi oivaltamisen tosiasiana.

»Vaikeakulkuiset vedet olivat niin puutteellisesti mitattuja, että hankitut laivayksiköt joutuisivat alttiiksi vaaroille.» Tässä oleva kond. preesens antaa virkkeelle sen merkityksen, että puheena olevana ajankohtana voitiin päätellä, että laivayksiköt myöhemmin (mahdollisen sodan syytyessä?) tulisivat joutumaan alttiiksi vaaroille. Mahdollinen ja ehkä selvempikin olisi myös sanonta »tulisivat joutumaan». Tekstiyhteyttä tuntematta en voi varmasti ratkaista, onko virke tulkittava mainitulla tavalla.

»Liikekannallepano oli keskitetty harvoin varuskuntiin, jotka olivat kiitollisia hyökkäysten kohteita, koska ne olisivat täpötäynnä — — —.» Tämän esimerkin tempukset ovat mielestäni oikeat, jos — kuten luulin — tarkoitetaan silloin voimassa ollutta liikekannallepano s u u n n i t e l m a a *koska*-lauseen taas viitatessa myöhemmin mahdollisesti tulevaan tilanteeseen, jolloin suunnitelma tultaisiin toteuttamaan käytännössä. Voitaisiin myös sanoa: »koska ne tulisivat olemaan».

»Järjestelmän toteutumisen edellytyksenä oli, että liikekannallepanovarastot sijoitettaisiin — — —.» Kond. preesens on mielestäni moitteeton. Ind. imperfekti »sijoitettiin» esittäisi sijoittamisen tosiasiana.

»Kehitys oli osoittanut, että kansainliittosopimuksen sitoumuksia ei sovellettaisi alkuperäisessä laajuudessaan.» Kond. preesens näyttää viittaavan p.o. ajankohdan kannalta tulevaisuuteen, ja näin käsitettynä se on oikea, joskin »ei tultaisi sovelta-
maan» ehkä olisi selvempi. Virangon ehdottamat sanonnat »ei sovellettu» ja »ei ollut sovellettu» muuttaisivat ajatuksen aivan toiseksi ja sellaiseksi, jota luullakseni ei ole tarkoitettu.

»Jos tehdas sijoitettaisiin Tampereelle, vihollisen oli mahdollista — — —.» Yhdyn Virangon kantaan sikäli, että tässä olisi parempi käyttää päälauseessa samaa muotoa kuin sivulauseessakin: joko molemmissa kond. preesensia tai molemmissa ind. imperfektiä.

»Pohjolaa uhkaavan vaaran tajumisesta näytti kuitenkin olevan se hyvä seuraus, että Suomen ja Ruotsin yhteistyö voisi vihdoinkin tulla vakavasti kysymykseen.» Kond. preesensillä lienee tässä haluttu korostaa asian epävarmuutta. Pitäisin maku-

asiana, käytetäänkö tässä sitä vai Virangon puoltamaa ind. imperfektiä.

Kuten edellä sanotusta ilmenee, on eräiden esimerkkien tulkintaa vaikeuttanut se, etten ole tuntenut tekstiyhteyttä. Esimerkkeihin liitetyt kannanotot onkin suoritettu vain edellyttäen, että esittämäni tulkinta on oikea.

OSMO IKOLA

Kokouksessaan 12. 12. 54 Suomen Akatemian kielilautakunta käsitteli alustuksen, jonka prof. Osmo Ikola oli laatinut merenkulkuneuvos Virangon artikkelin johdosta, ja yhtyi kantaan, joka ilmenee edellä olevasta prof. Ikolan kirjoituksesta.